การพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ : กรณีศึกษาตำบลตากูก อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

Development of Local Resources for Economic Value Added : A Case Study of Takook Subdistrict, Khwao Sinarin District, Surin Province

[Received: May 9, 2026; Revised: June 14, 2026; Accepted: June 19, 2026]

วิมลกานต์ นิธิศิริวริศกุล
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ
คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

Wimolkarn Nithisiriwaritkun
Department of Business Economics Program,
Faculty of Management Science,
Surindra Rajabhat University

พิมภัสสร ชูตระกูล
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ
คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

Pimpassorn Chutrakul
Department of Business Economics Program,
Faculty of Management Science,
Surindra Rajabhat University

พรรณนิการ์ กงจักร
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ
คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

Phannika Kongjuk
Department of Business Economics Program,
Faculty of Management Science,
Surindra Rajabhat University, Thailand

ณัฐสุรางค์ ปุคคละนันทน์
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ
คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

Nutsurang Pukkalanun
Department of Business Economics Program,
Faculty of Management Science,
Surindra Rajabhat University

อภิสิทธิ์ สมอุปฮาด
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ
คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
Abhisit Som-uppahat
Department of Business Economics
Program,
Faculty of Management Science,
Surindra Rajabhat University

CORRESPONDING AUTHOR
Wimolkarn Nithisiriwaritkun, Department of Business Economics Program,
Faculty of Management Science, Surindra Rajabhat University, Thailand.
Email: wimolkran@srru.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ : กรณีศึกษาตำบลตากูก อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) วิเคราะห์ศักยภาพทรัพยากรท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลตากูก อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ (2) พัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรท้องถิ่นโดยประยุกต์ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และเพิ่มความสามารถในการแข่งขันผลิตภัณฑ์ชุมชนเชิงพาณิชย์ (3) วิเคราะห์ความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ของผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนา โดยใช้การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (CBA) และ (4) ประเมินผลลัพธ์ของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนในด้านการเปลี่ยนแปลงรายได้ครัวเรือน และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสาน โดยประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นกรอบหลักในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา กลุ่มตัวอย่างจำนวน 35 คน ได้รับการคัดเลือกด้วยวิธีการแบบเจาะจงจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรท้องถิ่น ประกอบด้วยผู้ประกอบการชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้มีองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และตัวแทนครัวเรือนในตำบลตากูก ซึ่งเข้าร่วมกระบวนการวิจัยตลอดในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ได้แก่ การวิเคราะห์ศักยภาพทรัพยากร การวางแผน การพัฒนาทดสอบผลิตภัณฑ์ และการประเมินผล สะท้อนความคิดร่วมกัน เครื่องมือวิจัยประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม แบบสอบถาม และแบบบันทึกต้นทุน–ผลตอบแทนรายผลิตภัณฑ์ การตรวจสอบเครื่องมือดำเนินการโดยการตรวจสอบดัชนีความสอดคล้อง (IOC≥0.76) และตรวจสอบค่าความเชื่อมั่นด้วยสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาค เท่ากับ 0.87 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงประเด็นร่วมกับการตรวจสอบสามเส้า ขณะที่ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนา การทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยแบบกลุ่มตัวอย่างที่สัมพันธ์กัน เพื่อเปรียบเทียบรายได้ก่อนและหลังการพัฒนา และการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (CBA) โดยอัตราคิดลด (Discount Rate) ร้อยละ 7 ต่อปี อ้างอิงจากอัตราผลตอบแทนพันธบัตรรัฐบาลและอัตราดอกเบี้ยเงินฝากประจำของธนาคารพาณิชย์ไทย ปีงบประมาณ 2567 ผลการวิจัยพบว่าทรัพยากรท้องถิ่นที่มีศักยภาพสูงสุดในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน ได้แก่ใบหม่อนและสมุนไพรพื้นบ้าน โดยมีคะแนนการประเมินศักยภาพโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.00, S.D.=0.62) กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์มีประสิทธิผลในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.25 S.D.=0.56) สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการสร้างผลิตภัณฑ์เชิงพื้นที่ การวิเคราะห์มูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจพบว่ากระบวนการแปรรูปสามารถยกระดับมูลค่าจากวัตถุดิบตั้งต้นได้ประมาณ 5-6 เท่า และเมื่อเปรียบเทียบกับผลิตภัณฑ์ประเภทเดียวกันในท้องตลาด พบว่าผลิตภัณฑ์ชุมชนมีต้นทุนการผลิตต่ำ เนื่องจากข้อได้เปรียบเชิงโครงสร้างจากการเข้าถึงวัตถุดิบโดยตรงในชุมชน ผลการวิเคราะห์ CBA พบว่าผลิตภัณฑ์ทั้งสองชนิดมีอัตราส่วนผลประโยชน์ต่อต้นทุน สูงกว่า 1 (BCR = 1.80 และ 1.78 ตามลำดับ) แสดงถึงความคุ้มค่าในการลงทุนในระดับชุมชน นอกจากนี้ รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเพิ่มขึ้นร้อยละ 16 และผลการทดสอบด้วย Paired Samples t-test ยืนยันว่ารายได้หลังการพัฒนาสูงกว่าก่อนการพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = 5.89$, $p < 0.01$) ทั้งนี้ ผลการวิจัยยังพบว่าการเพิ่มขึ้นของรายได้ไม่ได้เกิดจากกระบวนการแปรรูปเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการบูรณาการสามกลไกร่วมกัน ได้แก่ การแปรรูปที่สร้างมูลค่าเพิ่มจากวัตถุดิบ การ

รวมกลุ่มที่ลดต้นทุนต่อหน่วยและเพิ่มอำนาจต่อรอง และทุนทางสังคมที่เกิดจากกระบวนการ PAR ซึ่งสร้างความไว้วางใจและการแบ่งงานที่มีประสิทธิภาพระหว่างสมาชิก งานวิจัยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ควบคู่กับการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ เป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพในการสร้างมูลค่าเพิ่ม ยกระดับรายได้ครัวเรือน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน ข้อค้นพบใหม่ที่สำคัญของงานวิจัยยืนยันว่ากระบวนการ PAR ทำหน้าที่เป็นทั้งกลไกพัฒนาผลิตภัณฑ์และกลไกสร้างมาตรฐานการผลิต และข้อได้เปรียบในการแข่งขันที่แท้จริงของผลิตภัณฑ์ชุมชนตากูกอยู่ที่การควบคุมห่วงโซ่วัตถุดิบภายในชุมชน ซึ่งสร้างต้นทุนที่ต่ำกว่าตลาดอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์บนฐานทรัพยากรท้องถิ่นควบคู่กับการสนับสนุนการรับรองมาตรฐาน การพัฒนาแบรนด์เชิงอัตลักษณ์ และการเชื่อมโยงเครือข่ายทางเศรษฐกิจ เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ: ทรัพยากรท้องถิ่น; มูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ; การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม; การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน; เศรษฐกิจฐานราก

Abstract

This research entitled “Development of Local Resources for Economic Value Added : A Case Study of Takook Subdistrict, Khwao Sinarin District, Surin Province” aimed to: (1) analyze the potential of local resources in Takook Subdistrict, Khwao Sinarin District, Surin Province; (2) develop community products from local resources through participatory community processes and enhance their commercial competitiveness; (3) assess the economic feasibility of the developed products using Cost–Benefit Analysis (CBA); and (4) evaluate the outcomes of community product development in terms of household income changes and community strengthening. The research utilized a mixed-methods approach combined with Participatory Action Research (PAR) as the fundamental framework driving the development activities. A total of 35 participants were intentionally chosen from stakeholders involved in local resource use, comprising community entrepreneurs, leaders, local knowledge experts, and representatives from households in Takook Subdistrict. Participants were actively Involved in every phase of the PAR method, including analyzing resource potential, planning, product development and testing, evaluation, and shared reflection. Data collection tools included thorough interviews, group discussions, surveys, and forms for recording product cost-benefit data. These tools were validated through the Index of Item-Objective Congruence (IOC ≥ 0.76) and exhibited strong reliability with a Cronbach’s alpha coefficient of 0.87. Qualitative information was analyzed via thematic content analysis, and triangulation methods were used, while quantitative information was processed using descriptive statistics, paired samples t-test, and Cost-Benefit Analysis (CBA). A discount rate of 7% annually was implemented based on yields from Thai government bonds and fixed deposit interest rates from commercial banks as of fiscal year 2024. The results indicated that mulberry leaves and local herbs showed the most Potential for product development, achieving a high overall potential rating ($\bar{x}$ = 4.00, S.D. = 0.62). The PAR process was highly effective in product development ($\bar{x}$ = 4.25, S.D.=0.56), illustrating that community involvement is essential for establishing location-specific products. The added economic value analysis revealed that processing of these products amplified the worth of raw materials by about five to six times. When compared to similar market offerings, community products had reduced production expenses owing to the benefits of direct access to local materials. The findings from the CBA demonstrated that both products were economically viable, with benefit-cost ratios exceeding one (BCR = 1.80 and 1.78, respectively). Household income rose by 16%, and the paired samples t-test validated that the income after development was

significantly greater than the income before development ($t = 5.89$, $p < 0.01$). Significantly, the rise in household earnings cannot be credited solely to enhanced value-added processing; it stemmed from the combination of three interconnected factors: generating value through processing, collaborative efforts that minimized unit expenses and enhanced negotiating power, and the social capital developed through the PAR process, which encouraged trust and effective division of labor among members of the community. The research provides fresh empirical data illustrating that PAR serves not only as a method for product development but also as a tool for creating production benchmarks. Furthermore, the sustainable competitive edge of Takook community products is rooted in the community's governance over the supply chain of raw materials, resulting in production costs that are considerably lower than market options. The results indicate that governmental bodies and local administrative entities should advocate for the development of resource-oriented products while also providing assistance for quality certification, identity-centered branding, and economic networking to enhance grassroots economies and promote long-term sustainable community growth.

Keywords : Local Resource; Economics Value added; Participatory Action Research; Cost–Benefit Analysis; Grassroots Economy

บทนำ

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก (Grassroots Economy) เป็นประเด็นสำคัญที่ได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องในบริบทของประเทศกำลังพัฒนา เนื่องจากเป็นกลไกหลักในการลดความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทที่พึ่งพาทรัพยากรท้องถิ่นเป็นฐานการผลิตหลัก (World Bank, 2020) แนวคิดการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจจึงได้รับการยอมรับในเชิงวิชาการว่าเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาอย่างยั่งยืน เนื่องจากช่วยลดต้นทุนการผลิต เพิ่มรายได้ครัวเรือน และเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของชุมชนในระยะยาว (OECD, 2020) ในเชิงทฤษฎี แนวคิดห่วงโซ่มูลค่า (Value Chain) ของ Porter (1985) อธิบายว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจของสินค้าไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในขั้นตอนการผลิตเท่านั้น แต่เกิดจากกิจกรรมที่เชื่อมโยงกันตลอดกระบวนการ ได้แก่ การแปรรูป การออกแบบ การสร้างแบรนด์ และการตลาด ซึ่งล้วนมีบทบาทสำคัญในการเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า Kaplinsky and Morris (2001) ขยายแนวคิดดังกล่าวสู่มิติของการกระจายผลประโยชน์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในแต่ละขั้นตอนของห่วงโซ่ ชี้ให้เห็นว่าชุมชนรายย่อยในประเทศกำลังพัฒนามักถูกจำกัดให้อยู่ในขั้นตอนที่สร้างมูลค่าเพิ่มต่ำที่สุด ขณะเดียวกัน แนวคิดการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Development) และกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ได้รับการยืนยันว่าเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้การพัฒนาเกิดความยั่งยืน เนื่องจากเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและดำเนินกิจกรรมพัฒนา ส่งผลให้การพัฒนามีความสอดคล้องกับบริบทพื้นที่และได้รับการยอมรับจากชุมชน (Chambers, 1994 ; Pretty, 1995) อย่างไรก็ตาม แม้แนวคิดดังกล่าวจะได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในเชิงทฤษฎี แต่ในทางปฏิบัติยังพบว่าชุมชนไม่สามารถเปลี่ยนทรัพยากรท้องถิ่นให้กลายเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะในบริบทของประเทศไทย งานวิจัยที่ผ่านมาพบข้อจำกัดเชิงโครงสร้างสำคัญในหลายมิติ ได้แก่ การแปรรูปยังอยู่ในระดับพื้นฐาน การขาดการพัฒนาบรรจุภัณฑ์และตราสินค้า การเข้าถึงตลาดมีข้อจำกัด และการขาดการเชื่อมโยงห่วงโซ่มูลค่าอย่างเป็นระบบ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564) นอกจากนี้ งานวิจัยในประเทศไทยส่วนใหญ่มุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือการเพิ่มมูลค่าในเชิงเทคนิค เช่น การแปรรูปสินค้าเกษตรหรือการปรับปรุงคุณภาพผลิตภัณฑ์เป็นหลัก ขณะที่การวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ โดยเฉพาะการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (Cost–Benefit Analysis: CBA) และการประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนและชุมชน ยังมีการศึกษาอย่างจำกัด ส่งผลให้ขาดหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชัดเจนในการยืนยันความคุ้มค่าและความยั่งยืนของการพัฒนา (Boardman et al., 2018)

เมื่อพิจารณาช่องว่างองค์ความรู้ (Knowledge Gap) ในบริบทภาคอีสานและจังหวัดใกล้เคียง แม้จะมีการศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนในหลายมิติ เช่น ประภาพร บุญปลอด และคณะ (2567 : 212) ที่ศึกษาศักยภาพทุนทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชนชายแดนไทย–กัมพูชาในจังหวัดสุรินทร์ และ สาทินี วัฒนกิจ และคณะ (2567 : 267) ที่วิเคราะห์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าในพื้นที่ภาคอีสาน แต่งานวิจัยที่ผ่านมายังมีข้อจำกัดสำคัญสองประการ ประการแรก งานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาศักยภาพทรัพยากรในเชิงพรรณนา โดยยังขาดการบูรณาการกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี

ส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เข้ากับการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (Cost–Benefit Analysis: CBA) อย่างเป็นระบบในพื้นที่เดียวกัน ประการที่สอง ยังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาห่วงโซ่มูลค่าของผลิตภัณฑ์ที่มาจากทรัพยากรเฉพาะถิ่นในระดับตำบล โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีอัตลักษณ์ทรัพยากรโดดเด่นแต่ยังไม่ได้รับการศึกษาเชิงลึก ช่องว่างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความจำเป็นเร่งด่วนในการสร้างองค์ความรู้เชิงบูรณาการที่ผสานระหว่างกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เข้ากับการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (Cost–Benefit Analysis: CBA) และกรอบห่วงโซ่มูลค่าเข้าด้วยกันในบริบทเฉพาะของชุมชนชนบทภาคอีสาน

เมื่อพิจารณาในบริบทของตำบลตากูก อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลาย ได้แก่ ทรัพยากรด้านหม่อนไหมและผ้าไหม ทรัพยากรด้านสมุนไพรพื้นบ้าน ทรัพยากรทางการเกษตร ทรัพยากรด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และทรัพยากรด้านการรวมกลุ่มชุมชน พบว่าปัญหาสำคัญมิได้อยู่ที่การขาดแคลนทรัพยากร หากแต่อยู่ที่ข้อจำกัดในการเชื่อมโยงทรัพยากรดังกล่าวเข้าสู่ห่วงโซ่มูลค่าที่สามารถสร้างผลตอบแทนทางเศรษฐกิจได้อย่างเต็มศักยภาพ กล่าวคือ ชุมชนยังคงจำหน่ายผลผลิตในลักษณะวัตถุดิบขั้นต้น มีการแปรรูปในระดับต่ำ ขาดการสร้างอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์และตราสินค้า รวมถึงขาดช่องทางการตลาดที่สามารถเข้าถึงผู้บริโภคโดยตรง ส่งผลให้มูลค่าทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่ถูกส่งต่อไปยังผู้ประกอบการในลำดับถัดไปของห่วงโซ่มูลค่า

ปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความล้มเหลวเชิงโครงสร้างของห่วงโซ่มูลค่า (Value Chain Failure) ในระดับชุมชน กล่าวคือ แม้ตำบลตากูกจะมีต้นทุนทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีศักยภาพสูง แต่ทรัพยากรเหล่านั้นยังคงถูกจำหน่ายในรูปวัตถุดิบขั้นต้นโดยไม่ผ่านกระบวนการแปรรูปหรือเพิ่มมูลค่า ส่งผลให้ส่วนต่างมูลค่าระหว่างต้นทุนการผลิตกับราคาจำหน่ายอยู่ในระดับต่ำ และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่ตกอยู่กับพ่อค้าคนกลางนอกพื้นที่ ภาวะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Porter (1985) ที่ระบุว่ากิจกรรมที่สร้างมูลค่าเพิ่มสูงสุดมักกระจุกตัวอยู่ในขั้นตอนการแปรรูปและการตลาด มิใช่ในขั้นตอนการผลิตวัตถุดิบ และสอดคล้องกับที่ Schmitz (2005) อธิบายว่าชุมชนรายย่อยที่ไม่สามารถเข้าถึงกิจกรรมดังกล่าวจะติดอยู่ในกับดักมูลค่าต่ำ (Low Value Trap) ที่ยากต่อการหลุดพ้นด้วยกลไกตลาดเพียงอย่างเดียว งานวิจัยนี้มีความจำเป็นทั้งในเชิงวิชาการและเชิงนโยบาย ในเชิงวิชาการ งานวิจัยนี้สร้างองค์ความรู้ใหม่ในการบูรณาการระเบียบวิธีวิจัยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เข้ากับกรอบวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (Cost–Benefit Analysis: CBA) และห่วงโซ่มูลค่าอย่างเป็นระบบในบริบทชุมชนชนบทไทย ซึ่งยังขาดหายไปจากฐานองค์ความรู้ในปัจจุบัน ในเชิงนโยบาย ผลการวิจัยสามารถใช้เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์สนับสนุนการออกแบบมาตรการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะในบริบทที่ประเทศไทยกำลังมุ่งยกระดับเศรษฐกิจฐานรากผ่านนโยบายการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนและการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงดำเนินการศึกษาการพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ กรณีศึกษาตำบลตากูก อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ โดยมุ่งวิเคราะห์ศักยภาพของทรัพยากรท้องถิ่น พัฒนาผลิตภัณฑ์ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และประเมินความคุ้มค่าทาง

เศรษฐศาสตร์ของผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนา อันเป็นการบูรณาการแนวคิดห่วงโซ่มูลค่า แนวคิดการพัฒนาโดยชุมชนเป็นฐาน และการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์เข้าด้วยกันเป็นครั้งแรกในบริบทของพื้นที่ ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยที่ผ่านมาในจังหวัดสุรินทร์ที่มุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์เฉพาะด้าน โดยผลการศึกษาคาดว่าจะสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับกลไกการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรท้องถิ่นตลอดห่วงโซ่มูลค่า และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกันได้อย่างยั่งยืน

คำถามการวิจัย

1. ทรัพยากรท้องถิ่นในตำบลตากูก อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ มีศักยภาพและข้อจำกัดอย่างไรในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน สามารถเพิ่มความสามารถในการแข่งขันผลิตภัณฑ์ชุมชนเชิงพาณิชย์ได้อย่างไร

3. ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนามีความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์เพียงใด เมื่อประเมินด้วยกรอบการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (Cost–Benefit Analysis: CBA) โดยพิจารณาจากโครงสร้างต้นทุน ผลตอบแทน มูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ และอัตราส่วนผลประโยชน์ต่อต้นทุน (Benefit–Cost Ratio: BCR)

4. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรายได้ครัวเรือนและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากในระดับชุมชนอย่างไร ทั้งในมิติเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพทรัพยากรท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลตากูก อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

2. เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรท้องถิ่นโดยประยุกต์ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และเพิ่มความสามารถในการแข่งขันผลิตภัณฑ์ชุมชนเชิงพาณิชย์

3. เพื่อวิเคราะห์ความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ของผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนา โดยใช้การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (Cost–Benefit Analysis: CBA)

4. เพื่อประเมินผลลัพธ์ของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนในด้านการเปลี่ยนแปลงรายได้ครัวเรือนและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ตำบลตากูก อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ครอบคลุม 7 หมู่บ้าน

2. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรมุ่งศึกษาผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรท้องถิ่น ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการชุมชน ผู้มีองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นในตำบลตากูก โดยกลุ่มตัวอย่างจำนวน 35 คน ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาศักยภาพของทรัพยากรท้องถิ่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม การวิเคราะห์มูลค่าเพิ่มและความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ รวมถึงผลกระทบด้านรายได้ของครัวเรือนและชุมชน งานวิจัยนี้กำหนดนิยามปฏิบัติการของ มูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ" ว่าหมายถึง ส่วนต่างระหว่างราคาจำหน่ายผลิตภัณฑ์แปรรูปกับต้นทุนวัตถุดิบและต้นทุนการผลิตโดยตรง วัดในหน่วยบาทต่อหน่วยผลิตภัณฑ์ในระดับชุมชน ซึ่งแตกต่างจากความหมายในเชิงบัญชี (Value Added ที่หักค่าเสื่อมราคาและภาษี) และแตกต่างจากเศรษฐศาสตร์มหภาค (GDP Contribution) โดยนิยามนี้เน้นการวัดผลลัพธ์ที่ชุมชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในระดับครัวเรือน

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา ดำเนินการวิจัยภายในช่วงปี พ.ศ. 2567–2568 ครอบคลุมกระบวนการวางแผน พัฒนาผลิตภัณฑ์ ทดลองผลิต และประเมินผลทางเศรษฐศาสตร์ของผลิตภัณฑ์ชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์ต่อการสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการ คือ งานวิจัยนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในสองมิติสำคัญ มิติแรกคือการพัฒนากรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่ผสานระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เข้ากับการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (CBA) และแนวคิดห่วงโซ่มูลค่า ซึ่งยังไม่มีการนำมาใช้ร่วมกันอย่างเป็นระบบในบริบทการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชนบทของภาคอีสาน มิติที่สองคือการสร้างหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลระหว่างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงเชิงเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนและชุมชน อันจะเป็นฐานความรู้ใหม่สำหรับนักวิจัย นักวิชาการ และนักพัฒนาชุมชนที่จะนำไปพัฒนาต่อยอดในบริบทที่หลากหลายทั้งในระดับประเทศและนานาชาติต่อไป

2. ประโยชน์เชิงนโยบายและการบริหารจัดการ คือผลการวิจัยสร้างชุดหลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence Base) ที่มีความน่าเชื่อถือเพียงพอสำหรับการอ้างอิงในกระบวนการกำหนดนโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก โดยเฉพาะนโยบายที่เกี่ยวกับการแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน การสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน และการพัฒนาห่วงโซ่มูลค่าในระดับตำบล ทั้งนี้ ข้อค้นพบจากงานวิจัยสามารถใช้เป็นเกณฑ์อ้างอิงสำหรับการจัดสรรงบประมาณและออกแบบมาตรการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการเงินชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและตรงเป้าหมายมากยิ่งขึ้น

3. ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจต่อชุมชน คือชุมชนตำบลตากูกจะมีผลิตภัณฑ์ต้นแบบและมีโครงสร้างต้นทุนที่โปร่งใส พร้อมกลไกการบริหารจัดการกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่เข้มแข็งและสามารถดำเนินการต่อเนื่องได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากภายนอก การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะส่งผลให้รายได้ครัวเรือนของสมาชิกชุมชนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ลดการพึ่งพารายได้จากภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว และเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในระยะยาว อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่มีเสถียรภาพและยั่งยืน

4. ประโยชน์ต่อการพัฒนานักวิจัยและนวัตกรรมทางสังคม คือกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ดำเนินการในงานวิจัยนี้ก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยในการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างแท้จริง รวมถึงเสริมสร้างสมรรถนะของสมาชิกชุมชนในฐานะผู้ร่วมสร้างความรู้ (Co-researcher)

ซึ่งถือเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่มีคุณค่าต่อการพัฒนากระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในอนาคต นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสามารถใช้เป็นกรณีศึกษา (Case Study) ในการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษาในสาขาเศรษฐศาสตร์ชุมชน และเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเศรษฐกิจฐานราก (Grassroots Economy)

แนวคิดเศรษฐกิจฐานรากเป็นแนวทางการพัฒนาที่มุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในระดับชุมชน โดยอาศัยทรัพยากรท้องถิ่น ภูมิปัญญาชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นฐานสำคัญในการพัฒนา แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับการสร้างรายได้ การลดความเหลื่อมล้ำ และการพึ่งพาตนเองของชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทที่มีข้อจำกัดด้านทุนและโอกาสทางเศรษฐกิจ World Bank (2020) อธิบายว่าการเพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์ชุมชนสามารถช่วยลดความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ขณะเดียวกัน OECD (2020) ชี้ว่าเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็งจะช่วยสร้างการจ้างงานและเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจึงเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน

รากฐานทางทฤษฎีของแนวคิดเศรษฐกิจฐานรากมาจากสองสำนักคิดหลักที่เชื่อมโยงกัน สำนักแรกคือแนวคิด "เศรษฐกิจขนาดเล็กที่สวยงาม" (Small is Beautiful) ของ Schumacher (1973) ที่เสนอว่าการผลิตจากทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อความต้องการในท้องถิ่นเป็นรูปแบบเศรษฐกิจที่มีเหตุผลและยั่งยืนที่สุด โดยเน้นเทคโนโลยีที่เหมาะสมและการพึ่งพาตนเองของชุมชน สำนักที่สองคือแนวทางขีดความสามารถ (Capability Approach) ของ Sen (1999) ที่นำเสนอใน Development as Freedom ซึ่งเสนอว่าการพัฒนาที่แท้จริงต้องวัดจากความสามารถของผู้คนในการกำหนดชีวิตตนเอง มิใช่เพียงตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจมหภาค นอกจากนี้ Putnam (2000) ใน Bowling Alone ยืนยันว่าทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มและความไว้วางใจในชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในระดับชุมชนประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ตาม เมื่อนำแนวคิดเศรษฐกิจฐานรากมาปรับใช้ในบริบทชุมชนชนบทไทย พบข้อจำกัดสำคัญสองประการ ประการแรก แนวคิดของ Schumacher (1973) เน้นการพึ่งพาตนเองอย่างสมบูรณ์ ซึ่งไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของชุมชนตากูกที่ยังต้องพึ่งพาตลาดภายนอกในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ประการที่สอง แนวทางขีดความสามารถของ Sen (1999) แม้จะมีคุณค่าในเชิงปรัชญา แต่ยังขาดกลไกปฏิบัติการที่ชัดเจนในการวัดและพัฒนาความสามารถของชุมชนชนบทอย่างเป็นรูปธรรม

งานวิจัยชิ้นนี้จึงปรับใช้แนวคิดเศรษฐกิจฐานรากในลักษณะที่ผสานสามองค์ประกอบเข้าด้วยกัน ได้แก่ การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นฐาน การวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์เพื่อตรวจสอบความคุ้มค่า และการเสริมสร้างทุนทางสังคมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งตอบโจทย์ข้อจำกัดของแต่ละแนวคิดได้อย่างครบถ้วน

แนวคิดห่วงโซ่มูลค่า (Value Chain Theory)

แนวคิดห่วงโซ่มูลค่า (Value Chain) ของ Michael E. Porter (1985) อธิบายว่า การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจของสินค้าเกิดจากกิจกรรมที่เชื่อมโยงกันตลอดกระบวนการผลิต ตั้งแต่การจัดหาวัตถุดิบ การแปรรูป การออกแบบผลิตภัณฑ์ การสร้างแบรนด์ ไปจนถึงการตลาดและการจัดจำหน่าย ซึ่งแต่ละกิจกรรมสามารถเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าได้ แนวคิดนี้ช่วยอธิบายว่าการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนไม่ควรเน้นเฉพาะการผลิต แต่ต้องพัฒนาอย่างบูรณาการตลอดห่วงโซ่ ต่อมา Gereffi et al. (2005) ได้พัฒนาแนวคิด Global Value Chain ที่เน้นการยกระดับผลิตภัณฑ์ (Upgrading) ผ่านนวัตกรรม คุณภาพสินค้า และการเชื่อมโยงตลาด ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของผลิตภัณฑ์ชุมชนในระดับเศรษฐกิจสมัยใหม่

Porter (1985) พัฒนาแนวคิดห่วงโซ่มูลค่าใน Competitive Advantage โดยอธิบายว่ามูลค่าเพิ่มเกิดขึ้นจากกิจกรรมหลักตั้งแต่การผลิตถึงการตลาด ควบคู่กับกิจกรรมสนับสนุน Kaplinsky และ Morris (2001) ขยายแนวคิดสู่ระดับสากลในรูปแบบห่วงโซ่มูลค่าโลก (Global Value Chain: GVC) ซึ่งเน้นการวิเคราะห์การกระจายผลประโยชน์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในแต่ละขั้นตอน และ Schmitz (2005) วิเคราะห์ต่อว่าชุมชนรายย่อยในประเทศกำลังพัฒนามักถูกจำกัดให้อยู่ในขั้นตอนที่สร้างมูลค่าเพิ่มต่ำที่สุด ข้อจำกัดของแนวคิดเหล่านี้ในบริบทชนบทไทยมีสองประการ ประการแรก แนวคิดของ Porter (1985) มุ่งเน้นการแข่งขันเชิงพาณิชย์ที่เน้นการสร้างกำไรสูงสุด ซึ่งขัดแย้งกับวัฒนธรรมชุมชนชนบทที่เน้นความร่วมมือและการแบ่งปัน ประการที่สอง กรอบ Global Value Chain (GVC) มองข้ามคุณค่าของทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาชุมชนในฐานะต้นทุนเฉพาะถิ่นที่ไม่สามารถทดแทนได้

งานวิจัยนี้จึงเชื่อมโยงแนวคิดห่วงโซ่มูลค่าเข้ากับกระบวนการ PAR อย่างเป็นระบบ โดย PAR ทำหน้าที่ขับเคลื่อนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในทุกขั้นตอนของห่วงโซ่มูลค่า ตั้งแต่การวิเคราะห์วัตถุดิบ การออกแบบผลิตภัณฑ์ การทดสอบตลาด จนถึงการประเมินผลด้วย CBA ความสัมพันธ์นี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Suwanmaneepong และคณะ (2024:1) ที่ศึกษาวิสาหกิจชุมชนในชนบทไทย 5 แห่ง พบว่ากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาห่วงโซ่มูลค่าช่วยให้ชุมชนสามารถยึดส่วนแบ่งมูลค่าเพิ่มในห่วงโซ่การผลิตได้อย่างยั่งยืน และชุมชนที่ควบคุมกิจกรรมแปรรูปและการตลาดได้เองมีรายได้สูงกว่าชุมชนที่พึ่งพาพ่อค้าคนกลาง

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community-Based Approach: CBA)

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community-Based Approach: CBA) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของประชาชนในชุมชนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินงาน และร่วมประเมินผลการพัฒนา โดยเชื่อว่าการพัฒนาที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่จะช่วยให้การดำเนินงานสอดคล้องกับบริบท ความต้องการ และศักยภาพของชุมชนอย่างแท้จริง Cohen & Uphoff (1981) อธิบายว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนประกอบด้วย 4 มิติสำคัญ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของการพัฒนา

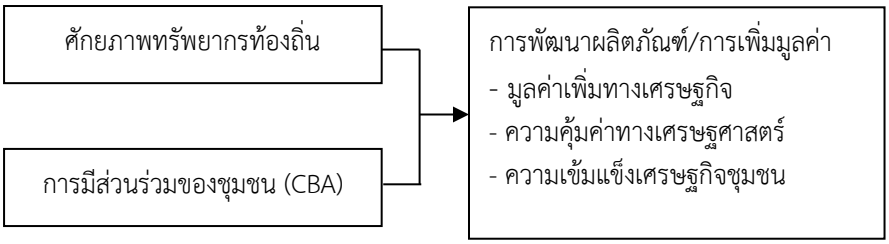
ขณะเดียวกัน Chambers (1994) และ Pretty (1995) เน้นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ (Learning by Doing) เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของชุมชนและสร้างการพึ่งพาตนเอง แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีบทบาทในทุกขั้นตอนของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ตั้งแต่การวิเคราะห์ทรัพยากร การทดลองผลิต ไปจนถึงการประเมินผล ซึ่งช่วยให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่และสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้อย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของ CBA ในบริบทชุมชนคือการวัดมูลค่าผลประโยชน์ที่ไม่ใช่ตัวเงิน เช่น ความเข้มแข็งของชุมชนและทุนทางสังคม ซึ่งเป็นผลลัพธ์สำคัญของ PAR แต่ยากต่อการแปลงเป็นตัวเลข งานวิจัยชิ้นนี้จึงใช้ CBA วัดความคุ้มค่าเชิงเศรษฐกิจ ควบคู่กับการประเมินเชิงคุณภาพผ่าน PAR เพื่อให้การประเมินครอบคลุมทั้งสองมิติ

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาทั้งสามแนวคิดร่วมกัน พบว่ามีความสัมพันธ์เชิงเสริมกันอย่างเป็นระบบดังนี้ แนวคิดเศรษฐกิจฐานรากให้กรอบเป้าหมาย (ทำไมต้องพัฒนา) แนวคิดห่วงโซ่มูลค่าให้กรอบกลไก (พัฒนาอะไรและอย่างไร) และกระบวนการ PAR ให้กรอบวิธีการ (ใครเป็นผู้ขับเคลื่อนและผ่านกระบวนการใด) ดังนั้นการบูรณาการทั้งสามแนวคิดเข้าด้วยกันในงานวิจัยนี้จึงช่วยเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว และสร้างกรอบที่สมดุลระหว่างการพัฒนาเชิงสังคมและการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ในบริบทพื้นที่ชนบทไทย

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างศักยภาพของทรัพยากรท้องถิ่นและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ และความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งนำไปสู่ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนในระยะยาว ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดของการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ: กรณีศึกษาตำบลตากูก อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยบูรณาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

เป็นกรอบหลักในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา ควบคู่กับการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อวัดผลทางเศรษฐกิจ และการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อทำความเข้าใจกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและทุนทางสังคมของชุมชน

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ คือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับทรัพยากรท้องถิ่นในตำบลตากูก ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ตำบลตากูก จำนวน 48 คน ผู้นำผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านใน 7 หมู่บ้าน จำนวน 21 คน และตัวแทนครัวเรือนผู้ประกอบการที่จำหน่ายวัตถุดิบให้กลุ่มแปรรูป จำนวน 35 คน รวมประชากรเป้าหมายทั้งสิ้น 104 คน

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ กำหนดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 35 คน คิดเป็นร้อยละ 33.7 ของประชากรเป้าหมายทั้งหมด 104 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เนื่องจากต้องการผู้ร่วมวิจัยที่มีความรู้และประสบการณ์ตรงกับประเด็นวิจัย และมีความพร้อมเข้าร่วมกระบวนการตลอดระยะเวลา 12 เดือน ซึ่งไม่สามารถใช้การสุ่มแบบสถิติได้ สอดคล้องกับหลักการของ Kemmis และ McTaggart (2005) ที่ระบุว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ไม่ใช้ขนาดตัวอย่างตามสูตรสถิติ แต่ใช้เกณฑ์ความหลากหลายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและความสามารถในการมีส่วนร่วมจริงเป็นเกณฑ์หลัก

3. ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

เก็บรวบรวมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับทรัพยากรท้องถิ่นในตำบลตากูก ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ตำบลตากูก จำนวน 48 คน ผู้นำผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านใน 7 หมู่บ้าน จำนวน 21 คน และตัวแทนครัวเรือนผู้ประกอบการที่จำหน่ายวัตถุดิบให้กลุ่มแปรรูป ในตำบลตากูก อำเภอเขาวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 35 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า และแบบบันทึกต้นทุน–ผลตอบแทน เพื่อศึกษาศักยภาพทรัพยากร การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และผลกระทบทางเศรษฐกิจของชุมชน

4. วิธีการและเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย ประกอบด้วยทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ดังนี้

4.1.1 เครื่องมือเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guide): สร้างขึ้นสำหรับผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน 7 คน ครอบคลุมประเด็นประวัติการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ปัญหาและอุปสรรคที่เคยเผชิญ และการเปลี่ยนแปลงที่สังเกตได้ในชุมชนหลังเข้าร่วมกระบวนการ PAR โดยใช้เวลาสัมภาษณ์เฉลี่ย 60–90 นาทีต่อคน และบันทึกเสียงพร้อมถอดความทุกครั้ง แนวคำถามการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion Guide): สร้างขึ้นสำหรับสมาชิกกลุ่มแปรรูป ดำเนินการรวม 6 ครั้งตลอดกระบวนการวิจัย ครั้งละ 6–8 คน แต่ละครั้งมีประเด็นสำคัญเฉพาะตามระยะของกระบวนการเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation Form): ใช้บันทึกพฤติกรรมการตัดสินใจร่วมกัน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก และการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมในกิจกรรมกลุ่มทุกครั้ง

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือข้อมูลเชิงคุณภาพ : ใช้การตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากสามแหล่ง ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และใช้การตรวจสอบโดยสมาชิก โดยนำผลการวิเคราะห์คืนสู่ชุมชนเพื่อยืนยันความถูกต้องก่อนสรุปผล

4.1.2 เครื่องมือเชิงปริมาณ ประกอบด้วยแบบสอบถาม ถูกสร้างขึ้นโดยอ้างอิงจากตัวชี้วัดมาตรฐานด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) และแนวคิดห่วงโซ่มูลค่าของ Porter (1985) ใช้มาตรวัดแบบ Likert 5 ระดับ

การตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity): นำแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 คนตรวจสอบโดยใช้เกณฑ์ดัชนีความสอดคล้อง (Item-Objective Congruence: IOC) กำหนดเกณฑ์ IOC ≥ 0.76 ผลการตรวจสอบพบว่าทุกข้อมีค่า IOC ระหว่าง 0.67–1.00 ผ่านเกณฑ์ทุกข้อ

ค่าความเชื่อมั่น (Reliability): วิเคราะห์ด้วยสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ผลการทดสอบได้ค่า α = 0.87 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่ยอมรับได้ที่ $\alpha \geq 0.70$ (Nunnally, 1978) แสดงว่าแบบสอบถามมีความเชื่อมั่นอยู่ในระดับสูง

เครื่องมือวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน ประกอบด้วย แบบบันทึกต้นทุนและรายได้รายผลิตภัณฑ์ สร้างขึ้นตามกรอบการวิเคราะห์ CBA ของ Boardman et al (2018) ครอบคลุมต้นทุนทางตรง (Direct Costs) ได้แก่ วัตถุดิบ แรงงาน บรรจุภัณฑ์ และสาธารณูปโภค และต้นทุนทางอ้อม (Indirect Costs) ได้แก่ ค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์และต้นทุนโอกาส

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บข้อมูลดำเนินการตามกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (PAR) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1. การวางแผน (Planning) : วิเคราะห์ศักยภาพทรัพยากร และสถานการณ์ชุมชน โดยใช้ SWOT Analysis 2. การดำเนินการ (Action) : จัดกิจกรรมฝึกอบรมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกับชุมชน 3. การสังเกต (Observation) : เก็บข้อมูลผลลัพธ์ของการพัฒนา เช่น คุณภาพผลิตภัณฑ์ ต้นทุน และรายได้ 4. การสะท้อนผล (Reflection) : ประเมินผลและปรับปรุงกระบวนการร่วมกับชุมชน โดยการเก็บข้อมูลดำเนินการทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสะท้อนสภาพจริงของชุมชน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

5.1 การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

5.1.1 วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ถอดความและวิเคราะห์การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงประเด็น (Thematic Analysis) ตามแนวทางของ Braun และ Clarke (2006) ซึ่งประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ การทำความคุ้นเคยกับข้อมูล การสร้างรหัส (Coding) การระบุประเด็น (Theme Identification) การทบทวนประเด็น การตั้งชื่อและนิยามประเด็น และการเขียนรายงาน โดยกำหนดเกณฑ์ความถี่ขั้นต่ำว่าประเด็นใดต้องปรากฏในข้อมูลอย่างน้อย 3 แหล่งและ 5 ครั้งขึ้นไปจึงจะถือว่าเป็นประเด็นสำคัญ

5.1.2 การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม วิเคราะห์จากแบบบันทึกการสังเกตโดยใช้กรอบการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม 3 มิติ ได้แก่ (1) มิติความรู้และทักษะ วัดจากความสามารถในการคำนวณต้นทุนและออกแบบผลิตภัณฑ์ได้เองโดยไม่ต้องพึ่งพานักวิจัย (2) มิติทัศนคติ วัดจากการเปลี่ยนจากการรอรับคำสั่งมาเป็นการริเริ่มเสนอแนวทางแก้ปัญหาเอง และ (3) มิติการรวมกลุ่ม วัดจากอัตราการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มและจำนวนความขัดแย้งที่ลดลงตลอดกระบวนการ PAR

5.2 การวิเคราะห์เชิงปริมาณ

5.2.1 สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) ใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ความถี่และร้อยละ เพื่ออธิบายลักษณะกลุ่มตัวอย่างและระดับความพึงพอใจในแต่ละมิติ เหตุผลที่เลือกสถิติพรรณนา เนื่องจากข้อมูลจากมาตรวัด Likert 5 ระดับมีลักษณะเป็นข้อมูลระดับอันตรภาคชั้น (Interval Scale) ซึ่งเหมาะกับการใช้ค่าเฉลี่ยเป็นตัวแทนกลุ่ม

5.2.2 การทดสอบค่าที (Paired Samples t-test) ใช้เปรียบเทียบรายได้ครัวเรือนก่อนและหลังการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เหตุผลที่เลือก เนื่องจากข้อมูลรายได้เป็นข้อมูลระดับอัตราส่วน (Ratio Scale) และเป็นการเปรียบเทียบกลุ่มตัวอย่างเดิมสองช่วงเวลา

5.2.3 การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (Cost-Benefit Analysis: CBA) คำนวณอัตราส่วนผลประโยชน์ต่อต้นทุน (BCR) ทั้งนี้ใช้อัตราคิดลด (Discount Rate) ร้อยละ 7 ต่อปี ซึ่งอ้างอิงจากอัตราดอกเบี้ยเงินฝากประจำเฉลี่ยของธนาคารพาณิชย์ไทยในปี 2567 ประกอบกับอัตราผลตอบแทนพันธบัตรรัฐบาลระยะ 5 ปี ตามข้อเสนอแนะของ Boardman และคณะ (2018) ที่ระบุว่าอัตราคิดลดในโครงการพัฒนาชุมชนควรสะท้อนต้นทุนโอกาสที่แท้จริงของเงินลงทุนในบริบทนั้นๆ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ: กรณีศึกษาตำบลตากูก อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ สามารถนำเสนอได้ตามลำดับวัตถุประสงค์ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : การวิเคราะห์ศักยภาพของทรัพยากรท้องถิ่นในตำบลตากูก อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

การวิเคราะห์ศักยภาพของทรัพยากรท้องถิ่นในตำบลตากูก ผลการวิเคราะห์ศักยภาพทรัพยากรท้องถิ่นผ่านกระบวนการทำแผนที่ทรัพยากรชุมชน (Resource Mapping) และการสนทนากลุ่มย่อย พบว่าทรัพยากรที่มีศักยภาพสูงสุดในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ใบหม่อนและสมุนไพรพื้นบ้าน โดยมีปัจจัยเอื้อสามประการ ได้แก่ ความพร้อมของวัตถุดิบตลอดปี การสืบทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากรุ่นสู่รุ่น และความต้องการของตลาดผลิตภัณฑ์สุขภาพที่เติบโตต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม พบข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง 4 ประการ ได้แก่ การขาดมาตรฐานการผลิต การไม่มีระบบบัญชีต้นทุน การพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง และการขาดทักษะด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ข้อจำกัดเหล่านี้สะท้อนภาวะความล้มเหลวของห่วงโซ่มูลค่า (Value Chain Failure) ในระดับชุมชน กล่าวคือ แม้จะมีต้นทุนวัตถุดิบที่ดี แต่ยังไม่สามารถยึดส่วนแบ่งมูลค่าเพิ่มจากขั้นตอนการแปรรูปและการตลาดได้

การประเมินศักยภาพดำเนินการใน 4 มิติ ได้แก่ ความพร้อมของวัตถุดิบ ภูมิปัญญาและทักษะการแปรรูปผลิตภัณฑ์ และศักยภาพทางการตลาด ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการประเมินศักยภาพทรัพยากรท้องถิ่นภาพรวม (n = 35)

ด้านที่ประเมิน	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)	ระดับ
ความพร้อมของวัตถุดิบ	4.35	0.52	มาก
ภูมิปัญญาและทักษะ	4.10	0.60	มาก
การแปรรูปผลิตภัณฑ์	3.85	0.65	ปานกลาง
ศักยภาพทางการตลาด	3.70	0.72	ปานกลาง
รวม	4.00	0.62	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่า ศักยภาพของทรัพยากรท้องถิ่นโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.00, S.D. = 0.62) โดยด้านที่มีศักยภาพมากที่สุด คือความพร้อมของวัตถุดิบ ($\bar{X}$ = 4.35, S.D. = 0.52) สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนมีทรัพยากรที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย มีปริมาณเพียงพอ และมีความต่อเนื่องในการผลิต ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงเศรษฐกิจ รองลงมาคือ ภูมิปัญญาและทักษะของชุมชน ($\bar{X}$ = 4.10, S.D. = 0.60) แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีองค์ความรู้พื้นฐานในการแปรรูปและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในระดับชุมชน อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาพบว่า ด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์ ($\bar{X}$ = 3.85, S.D. = 0.65) และ ศักยภาพทางการตลาด ($\bar{X}$ = 3.70, S.D. = 0.72) อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสะท้อนข้อจำกัดสำคัญของชุมชนในด้านการเพิ่มมูลค่าและการเข้าถึงตลาด โดยเฉพาะการขาดองค์ความรู้ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ และช่องทางการจัดจำหน่าย

ตารางที่ 2 การประเมินศักยภาพทรัพยากรท้องถิ่นในตำบลตากูกตามเกณฑ์ 4 มิติ จำแนกตามทรัพยากรท้องถิ่น (n = 35)

ทรัพยากร	ความพร้อมวัตถุดิบ	ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ความต้องการตลาด	ความสามารถแปรรูป	ข้อจำกัดหลัก
ใบหม่อน	สูง	ต่ำ	สูงมาก	ต่ำ	ขาดมาตรฐาน มผช.
สมุนไพรพื้นบ้าน	สูง	สูง	สูงมาก	ปานกลาง	ขาดการรับรอง อย.
ผลิตภัณฑ์ประมง/จักสานไม้ไผ่	ปานกลาง	ปานกลาง	ปานกลาง	ต่ำ	ขาดเทคโนโลยี
เกษตรอินทรีย์	ปานกลาง	ปานกลาง	สูง	ต่ำ	ขาดเทคโนโลยี ขาดมาตรฐานทางเกษตรอินทรีย์

จากตารางที่ 2 ผลการประเมินชี้ให้เห็นชัดเจนว่าใบหม่อนและสมุนไพรพื้นบ้านมีความพร้อมสูงกว่าทรัพยากรชนิดอื่นในทุกมิติ ยกเว้นความสามารถในการแปรรูปที่อยู่ในระดับปานกลาง และระดับต่ำ

ซึ่งสะท้อนว่าอุปสรรคหลักไม่ได้อยู่ที่ตัวทรัพยากร แต่อยู่ที่กระบวนการแปรรูปและการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในชุมชน นับเป็นจุดที่กระบวนการ PAR สามารถเข้ามาเติมเต็มได้ตรงจุดมากที่สุด

วัตถุประสงค์ที่ 2 : เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรท้องถิ่นโดยประยุกต์ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และเพิ่มความสามารถในการแข่งขันผลิตภัณฑ์ชุมชนเชิงพาณิชย์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำนวน 3 รอบวงจรนำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นแบบ 2 ชนิด ได้แก่ ชาใบหม่อนและแจ่วบองสมุนไพร โดยแต่ละรอบวงจรใช้เวลาเฉลี่ย 6–8 สัปดาห์ และมีการปรับปรุงสูตรและกระบวนการผลิตตามข้อสะท้อนกลับของสมาชิกกลุ่มในทุกรอบ

อุปสรรคที่พบในกระบวนการพัฒนา: ในรอบวงจรแรก พบอุปสรรคสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) ความไม่สม่ำเสมอของคุณภาพใบหม่อนตามฤดูกาลซึ่งส่งผลต่อสีและรสชาติของชา (2) ความขัดแย้งในกลุ่มเกี่ยวกับสัดส่วนส่วนผสมสมุนไพรในแจ่วบอง ซึ่งสมาชิกต่างหมู่บ้านมีสูตรภูมิปัญญาที่แตกต่างกัน และ (3) การขาดความรู้ด้านสุขอนามัยการผลิต (GMP เบื้องต้น) ที่ทำให้ผลิตภัณฑ์รุ่นแรกไม่ผ่านการประเมินด้านความปลอดภัย อุปสรรคเหล่านี้ถูกแก้ไขในรอบวงจรที่ 2 และ 3 ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่ม โดยใช้เวลารวม 3 รอบวงจรกว่าจะได้ผลิตภัณฑ์ที่กลุ่มยอมรับ

ผลการประเมินความคิดเห็นต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรท้องถิ่นโดยประยุกต์ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และเพิ่มความสามารถในการแข่งขันผลิตภัณฑ์ชุมชนเชิงพาณิชย์ โดยภาพรวม ผลิตภัณฑ์ชาใบหม่อน และผลิตภัณฑ์แปรรูปสมุนไพร (แจ่วบองสมุนไพร) แสดงดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ผลการประเมินการพัฒนาผลิตภัณฑ์ (n = 35)

ด้านที่ประเมิน	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)	ระดับ
คุณภาพผลิตภัณฑ์	4.40	0.50	มากที่สุด
ความน่าสนใจของผลิตภัณฑ์/บรรจุภัณฑ์	4.20	0.58	มาก
ความเหมาะสมด้านราคา	4.15	0.60	มาก
ความต้องการของตลาด/ความสามารถแข่งขัน	4.25	0.55	มากที่สุด
รวม	4.25	0.56	มากที่สุด

จากตารางที่ 3 พบว่า การประเมินผลการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.25, S.D. = 0.56) โดยด้านที่มีคะแนนสูงที่สุดคือ คุณภาพผลิตภัณฑ์ ($\bar{X}$ = 4.40, S.D. = 0.50) สะท้อนให้เห็นว่าผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นมีมาตรฐานและสามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้ รองลงมาคือ ความต้องการของตลาด/ความสามาถในการแข่งขัน ($\bar{X}$ = 4.25, S.D. = 0.55) แสดงให้เห็นว่าผลิตภัณฑ์มีศักยภาพในการแข่งขันในตลาด ในขณะที่ความน่าสนใจของความน่าสนใจของผลิตภัณฑ์/บรรจุภัณฑ์ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.20, S.D. = 0.58) และความเหมาะสมด้านราคา ($\bar{X}$ = 4.15, S.D. = 0.60) อยู่ในระดับมากตามลำดับ ซึ่งสะท้อนถึงการกำหนดราคาที่สอดคล้องกับต้นทุนการผลิตและความสามารถในการจ่ายของผู้บริโภค

ผลการประเมินความคิดเห็นต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรท้องถิ่นโดยประยุกต์ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และเพิ่มความสามารถในการแข่งขันผลิตภัณฑ์ชุมชนเชิงพาณิชย์ โดยแยกตามผลิตภัณฑ์ แสดงดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ผลการประเมินคุณภาพและความพึงพอใจของผู้บริโภคต่อผลิตภัณฑ์ชุมชน จำแนกแยกตามผลิตภัณฑ์ (n = 35)

มิติการประเมิน	ชาใบหม่อน		ระดับ	แจ่วบองสมุนไพร		ระดับ
	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)		ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)	
คุณภาพผลิตภัณฑ์	4.50	0.48	มากที่สุด	4.30	0.57	มากที่สุด
ความน่าสนใจของผลิตภัณฑ์/บรรจุภัณฑ์	4.39	0.54	มากที่สุด	4.01	0.64	มากที่สุด
ความเหมาะสมด้านราคา	4.20	0.59	มากที่สุด	4.10	0.61	มาก
ความต้องการของตลาด/ความสามารถแข่งขัน	4.40	0.54	มาก	4.10	0.61	มาก

จากตารางที่ 4 พบว่าค่าเฉลี่ยด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์สูงที่สุดในทั้งสองผลิตภัณฑ์ ($\bar{X}$= 4.50 , S.D. = 0.48 และ $\bar{X}$ = 4.30, S.D. = 0.57) รองลงมาคือด้านความน่าสนใจของผลิตภัณฑ์/บรรจุภัณฑ์ ($\bar{X}$= 4.39 , S.D. = 0.54 และ $\bar{X}$ = 4.01 , S.D. = 0.64) สะท้อนให้เห็นว่าผู้บริโภครับรู้และให้คุณค่าต่อคุณภาพผลิตภัณฑ์และความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นอย่างสม่ำเสมอ ในทางตรงข้าม ค่าเฉลี่ยด้านราคา ($\bar{X}$= 4.20, S.D. = 0.59 และ $\bar{X}$=4.10, S.D. = 0.61) ต่ำกว่ามิติอื่นอย่างเห็นได้ชัดรองลงมาคือความต้องการของตลาด/ความสามารถแข่งขัน ($\bar{X}$= 4.40 , S.D. = 0.54 และ $\bar{X}$=4.10, S.D. = 0.61) บ่งชี้ว่าผู้บริโภคมีความเห็นแตกต่างกันในมิตินี้ ซึ่งสะท้อนถึงข้อจำกัดด้านราคาและการรับรองมาตรฐานที่ยังไม่สามารถสร้างความเชื่อมั่นได้เทียบเท่าผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์

ในกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรท้องถิ่นโดยประยุกต์ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้นำกลุ่มแปรรูปกล่าวว่า *"การที่ทุกคนได้มีส่วนร่วมตัดสินใจด้วยกันตั้งแต่ต้น ทำให้รู้สึกว่านี่คือผลิตภัณฑ์ของเราจริงๆ ไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง แม้ตอนแรกจะเถียงกันบ้าง แต่พอตกลงกันได้ก็ทำงานด้วยกันได้ดีขึ้น" "ตอนแรกที่เถียงกันเรื่องสูตรแจ่วบอง บางคนอยากใส่พริกเยอะ บางคนอยากใส่สมุนไพรเยอะ คิดว่าจะล้มเลิกกัน แต่พอนั่งคุยกัน ลองทำหลายสูตรแล้วให้ชาวบ้านชิม ทุกคนก็ยอมรับผลที่ออกมาได้ เพราะเราเป็นคนตัดสินใจเอง ไม่ใช่ใครมาบอก"*

วัตถุประสงค์ที่ 3 : เพื่อวิเคราะห์ความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ของผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนา โดยใช้การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (Cost–Benefit Analysis: CBA)

3. ผลการวิเคราะห์มูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (Value Added Analysis) ผลการวิเคราะห์มูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจของผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรท้องถิ่น โดยเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังการพัฒนา พบว่า การแปรรูปผลิตภัณฑ์สามารถเพิ่มมูลค่าให้กับทรัพยากรท้องถิ่นได้อย่างมีนัยสำคัญ ดังแสดงในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบมูลค่าก่อนและหลังการพัฒนา

รายการ	ก่อนพัฒนา (บาท/กก.)	หลังพัฒนา (บาท/กก.)	เพิ่มขึ้น (เท่า)
ใบหม่อนสด	20	-	-
ชาใบหม่อน (แปรรูป)	-	120	5
สมุนไพรพื้นบ้าน	15	-	-
แจ่วบองสมุนไพร (แปรรูป)	-	100	5-6

จากตารางที่ 5 พบว่า การนำทรัพยากรท้องถิ่นมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์สามารถเพิ่มมูลค่าได้อย่างชัดเจน โดยใบหม่อนสดราคา 20 บาทต่อกิโลกรัม เมื่อผ่านกระบวนการแปรรูปเป็นชาใบหม่อนสามารถเพิ่มมูลค่าเป็น 120 บาทต่อกิโลกรัม หรือเพิ่ม 5 เท่าของมูลค่าก่อนพัฒนา ขณะที่สมุนไพรพื้นบ้านซึ่งมีมูลค่าเริ่มต้น 15 บาทต่อกิโลกรัม เมื่อแปรรูปเป็นแจ่วบองสมุนไพรมีมูลค่าเพิ่มขึ้นเป็น 100 บาทต่อกิโลกรัม หรือเพิ่มขึ้น 5-6 เท่าของมูลค่าก่อนการพัฒนา

ในกระบวนการวิเคราะห์ความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ของผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนา ปราชญ์ชาวบ้านซึ่งมีประสบการณ์ปลูกหม่อนมากกว่า 30 ปี สะท้อนว่า *"เราปลูกหม่อนมาทั้งชีวิต แต่ขายใบได้กิโลละสามถึงห้าบาท พอรู้ว่าทำชาขายได้ถุงละร้อยกว่าบาท เราถึงได้รู้ว่าเราเสียโอกาสมาตลอด ไม่ใช่เพราะไม่มีของดี แต่เพราะไม่รู้จะทำอะไรกับมัน"*

ผลการวิเคราะห์ความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ (Cost-Benefit Analysis : CBA) ผลการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนของผลิตภัณฑ์ชุมชน พบว่า ทั้งชาใบหม่อนและแจ่วบองสมุนไพรมีความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ โดยแสดงรายละเอียดดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนของผลิตภัณฑ์

รายการ	ชาใบหม่อน	แจ่วบองสมุนไพร
ต้นทุนรวม (บาท/รอบการผลิต)	2,000	1,800
รายได้รวม (บาท)	3,600	3,200
กำไรสุทธิ (บาท)	1,600	1,400
อัตราส่วนผลประโยชน์ต่อต้นทุน (BCR)	1.80	1.78

จากตารางที่ 6 พบว่าผลิตภัณฑ์ทั้งสองประเภทมีค่า BCR >1 (1.80 และ 1.78 ตามลำดับ) แสดงให้เห็นว่าโครงการมีความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ โดยทุก 1 บาทของต้นทุนสามารถสร้างผลตอบแทนได้มากกว่า 1 บาท

ในเชิงเปรียบเทียบ พบว่า ชาใบหม่อนมีความคุ้มค่าสูงกว่าเล็กน้อย เนื่องจากมีอัตราผลตอบแทนต่อหน่วยสูงกว่า ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพของผลิตภัณฑ์ในการสร้างรายได้เชิงพาณิชย์

วัตถุประสงค์ที่ 4 : เพื่อประเมินผลลัพธ์ของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนในด้านการเปลี่ยนแปลงรายได้ครัวเรือน และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ผลกระทบทางเศรษฐกิจระดับครัวเรือน (Economic Impact) ผลการประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน พบว่า รายได้เฉลี่ยของผู้เข้าร่วมโครงการเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน ดังแสดงในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 เปรียบเทียบรายได้ ก่อน – หลัง เข้าร่วมโครงการ

รายการ	ก่อน (บาท/เดือน)	หลัง (บาท/เดือน)	เปลี่ยนแปลง (%)
รายได้เฉลี่ย	5,000	5,800	+16

จากตารางที่ 7 พบว่า รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเพิ่มขึ้นจาก 5,000 บาทต่อเดือน เป็น 5,800 บาทต่อเดือน หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 16 ซึ่งอยู่ในช่วงเพิ่มขึ้นประมาณ 10-20 % สะท้อนให้เห็นถึงผลลัพธ์เชิงบวกของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่อเศรษฐกิจครัวเรือน

ผลการทดสอบความแตกต่างของรายได้ก่อน–หลัง (Paired Sample t-test)

ผลการทดสอบความแตกต่างของรายได้ก่อนและหลังการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยใช้สถิติ Paired Sample t-test พบว่า รายได้เฉลี่ยก่อนการพัฒนา = 5,000 บาท/เดือน รายได้เฉลี่ยหลังการพัฒนา = 5,800 บาท/เดือน ค่า $t = 5.89$ ค่า p-value < 0.01 สามารถสรุปได้ว่า รายได้หลังการพัฒนาสูงกว่าก่อนการพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ($p < 0.01$)

ผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพมิติพฤติกรรม ด้านความเข้มแข็งชุมชน แสดงดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 ผลลัพธ์เชิงคุณภาพด้านความเข้มแข็งชุมชนในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำแนกตามมิติพฤติกรรม

มิติพฤติกรรม	ก่อนเข้าร่วม PAR	หลังเข้าร่วม PAR	การเปลี่ยนแปลงที่สังเกตได้
ความรู้และทักษะ	คำนวณต้นทุนไม่ได้ ต้องพึ่งพาคนนอก	คำนวณต้นทุนและตั้งราคาได้เอง	สมาชิก 28/35 คน (ร้อยละ 80) สามารถจัดทำบัญชีต้นทุนเบื้องต้นได้
ทัศนคติ	รอรับคำสั่งจากหน่วยงานภายนอก	ริเริ่มเสนอแนวทางพัฒนาเอง	จำนวนข้อเสนอแนะในที่ประชุมกลุ่มเพิ่มขึ้นจาก 2 ข้อเป็น 8 ข้อต่อครั้ง
การรวมกลุ่ม	อัตราเข้าร่วมกิจกรรมร้อยละ 45	อัตราเข้าร่วมกิจกรรมร้อยละ 82	ความขัดแย้งในกลุ่มลดลงจาก 6 ครั้งเป็น 1 ครั้งตลอดกระบวนการ

เมื่อพิจารณาผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ทั้ง 4 ข้อร่วมกัน สามารถสังเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จหลักได้ 3 ประการ ได้แก่ (1) ความพร้อมของทรัพยากรท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งเป็นต้นทุนเชิงโครงสร้างที่คู่แข่งภายนอกไม่สามารถลอกเลียนแบบได้ (2) กระบวนการ PAR ที่สร้างความเป็นเจ้าของร่วมกัน ลดความขัดแย้ง และเปลี่ยนพฤติกรรมจากการรับสู่การริเริ่ม และ (3) การมีผู้นำชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางประสานความร่วมมือระหว่างสมาชิกและหน่วยงานสนับสนุน

ระหว่างดำเนินการประเมินผลลัพธ์ของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนในด้านการเปลี่ยนแปลงรายได้ครัวเรือน และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน สมาชิกกลุ่มแปรรูปอาวุโสรายหนึ่งกล่าวว่า *"ก่อนหน้านี้เราทำเกษตรคนเดียว ขายได้เท่าไรก็ได้เท่านั้น แต่ตอนนี้เราทำด้วยกัน ช่วยกันคิด ช่วยกันขาย รู้สึกว่าคนในชุมชนสนิทกันมากขึ้น และรู้สึกมั่นคงขึ้น ไม่ใช่แค่เรื่องเงิน"* สะท้อนให้เห็นว่าผลลัพธ์ของการพัฒนาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติเศรษฐกิจ แต่ยังครอบคลุมมิติทางสังคมและทุนทางสังคมของชุมชนด้วย

สรุปและอภิปรายผล

สรุปผลการวิจัย (Conclusion)

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ: กรณีศึกษาตำบลตากูก อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้ 1. ทรัพยากรท้องถิ่นของตำบลตากูก โดยเฉพาะใบหม่อนและสมุนไพรพื้นบ้าน มีศักยภาพในระดับสูงในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ทั้งในด้านความพร้อมของวัตถุดิบและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ 2. กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory Approach) มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมในลักษณะการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ (Learning by doing) ทำให้เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ และนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ตำบลตากูก ซึ่งถือเป็นกลไกเชิงสถาบัน (Institutional Mechanism) ที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน ข้อค้นพบที่สำคัญในส่วนนี้คือ กระบวนการ PAR ไม่เพียงสร้างผลิตภัณฑ์ แต่ยังทำหน้าที่เป็นกลไกสร้างมาตรฐานการผลิตเบื้องต้นและเสริมสร้างทุนทางสังคมภายในชุมชนพร้อมกัน โดยไม่ต้องพึ่งพาที่ปรึกษาภายนอก 3. การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรท้องถิ่น เช่น ชาใบหม่อนและแจ่วบองสมุนไพร ส่งผลให้เกิดการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างชัดเจน โดยสามารถเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ได้มากกว่า 5–6 เท่า และจากการวิเคราะห์ความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ (Cost–Benefit Analysis: CBA) พบว่าโครงการมีความคุ้มค่า (BCR > 1) นอกจากนี้ ยังพบว่ารายได้ของครัวเรือนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.01$) ซึ่งสะท้อนผลลัพธ์เชิงประจักษ์ของการพัฒนาในระดับพื้นที่ 4. การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจในระดับชุมชนจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการองค์ประกอบหลายด้าน ได้แก่ ทรัพยากรท้องถิ่น กระบวนการมีส่วนร่วม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ การสร้างแบรนด์ และการเชื่อมโยงตลาด ซึ่งเมื่อดำเนินการอย่างเป็นระบบจะสามารถยกระดับเศรษฐกิจฐานราก และเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ งานวิจัยนี้สร้างองค์ความรู้เชิงบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นให้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบ โดยผสานแนวคิดห่วงโซ่มูลค่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์เข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดทั้งองค์ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงประยุกต์ กล่าวคือ ในเชิงทฤษฎี งานวิจัยได้เสนอกรอบแนวคิดที่อธิบายกลไกการสร้างมูลค่าเพิ่มในระดับชุมชนอย่างเป็นระบบ ขณะที่ในเชิงปฏิบัติ สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นแบบ สร้างกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ และยกระดับรายได้ของครัวเรือนในพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม นำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของ

เศรษฐกิจฐานรากในระดับชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ องค์ความรู้และรูปแบบการพัฒนาที่ได้จากการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบ (Model) ในการพัฒนาชุมชนอื่นที่มีบริบทคล้ายคลึงกัน รวมถึงเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์สำหรับหน่วยงานภาครัฐและผู้กำหนดนโยบายในการออกแบบมาตรการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

งานวิจัยนี้สร้างองค์ความรู้เชิงบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นให้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้อย่างเป็นระบบ โดยผสานแนวคิดห่วงโซ่มูลค่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์เข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดทั้งองค์ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงประยุกต์ กล่าวคือ ในเชิงทฤษฎี งานวิจัยได้เสนอกรอบแนวคิดที่อธิบายกลไกการสร้างมูลค่าเพิ่มในระดับชุมชนอย่างเป็นระบบ ขณะที่ในเชิงปฏิบัติ สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นแบบ สร้างกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ และยกระดับรายได้ของครัวเรือนในพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม นำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากในระดับชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ องค์ความรู้และรูปแบบการพัฒนาที่ได้จากการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบ (Model) ในการพัฒนาชุมชนอื่นที่มีบริบทคล้ายคลึงกัน รวมถึงเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์สำหรับหน่วยงานภาครัฐและผู้กำหนดนโยบายในการออกแบบมาตรการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

การพัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจฯ พบการวิจัยพบว่าทรัพยากรท้องถิ่นของตำบลตากูก มีศักยภาพสูงด้านความพร้อมของวัตถุดิบ สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนมีทรัพยากรที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย มีปริมาณเพียงพอ และมีความต่อเนื่องในการผลิต ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงเศรษฐกิจ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประภาพร บุญปลอด และคณะ (2567 : 212) พบว่าการพัฒนาศักยภาพทุนทรัพยากร เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจชุมชน โดยการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน ควรนำทุนทรัพยากร วัฒนธรรมชุมชนที่มีความหลากหลายอันเป็นศักยภาพที่สามารถนำมาสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจชุมชนในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ อันก่อให้เกิดการสร้างรายได้ สร้างอาชีพสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ขณะเดียวกัน สาทินี วัฒนกิจ และคณะ (2567 : 627) พบว่าศักยภาพด้านทรัพยากรท้องถิ่นที่สร้างรายได้หลักให้แก่กลุ่ม คือผลิตภัณฑ์จักรสานจากใบตาลโตนด ซึ่งเป็นพืชที่มีอัตลักษณ์และพืชเศรษฐกิจของชุมชน มีการใช้ประโยชน์จากวัสดุเหลือทิ้งจากตาลโตนดมาแปรรูปเพื่อให้เกิดมูลค่าและคุณค่า และสร้างอาชีพใหม่หรือรายได้เพิ่มจากวัสดุเหลือทิ้งเหล่านี้ เช่นเดียวกับ นพรัตน์ ไชยชนะ (2568 : 55) พบว่าศักยภาพผลิตภัณฑ์ของชุมชน มีความหลากหลายด้านผลิตภัณฑ์ครอบคลุมทั้งการเกษตร งานหัตถกรรม และการใช้สมุนไพร จุดเด่นของผลิตภัณฑ์เกิดจากความหลากหลายของการใช้วัตถุดิบจากท้องถิ่น และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตสินค้า

ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory Approach) ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยเฉพาะในลักษณะของ “การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ (Learning by Doing)” สอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนของ Cohen & Uphoff (1981) ที่เน้นการให้ชุมชนมีบทบาทในการตัดสินใจและดำเนินการแก้ปัญหา

โดยชุมชนได้ร่วมกันคิดค้นและพัฒนาผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยแบ่งออกเป็น 4 มิติหลักได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล อีกทั้งเป็นกระบวนการให้บุคคลเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของบุคคล เช่นเดียวกับแนวคิดของ Chambers (1994) และ Pretty (1995) ที่เน้นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมถึงงานของ Reed (2008) และ Stringer (2014) ที่ชี้ว่าการมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของโครงการพัฒนาและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการเพิ่มมูลค่า ผลการวิจัยพบว่าต้นแบบผลิตภัณฑ์จำนวน 2 ต้นแบบ เกิดจากการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรท้องถิ่น สอดคล้องกับงานวิจัยของ สาทินี วัฒนกิจ และคณะ (2569 : 622) พบว่าปริมาณวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อสร้างมูลค่าและคุณค่าให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชน ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ชุมชนจากการใช้ฐานทรัพยากรที่เหลือทิ้ง ลดขั้นตอน ลดระยะเวลา ลดการใช้พลังงาน เกิดกลุ่มวิสาหกิจใหม่ สร้างอาชีพใหม่ สร้างโอกาสและสร้างรายได้ที่เพิ่มขึ้นให้กับชุมชน ขณะเดียวกันงานวิจัยของ วรพงศ์ แสงผัด และคณะ (2566 : 439) พบว่าแนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนท้องถิ่นไทย สิ่งสำคัญที่สุดคือผู้ผลิตต้องพิจารณาปัจจัยของการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์โดยคำนึงถึง การพิจารณาวัตถุดิบ, การพิจารณารูปแบบและบรรจุภัณฑ์ และการพิจารณาถึงภาพลักษณ์ อีกทั้งผลการวิจัยพบว่าการเพิ่มมูลค่าไม่ได้เกิดจากการผลิตเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการพัฒนาแบบบูรณาการตลอดห่วงโซ่มูลค่า ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการยกระดับความสามารถในการแข่งขันของผลิตภัณฑ์ชุมชน อีกทั้งการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์เกิดจากการพัฒนาในหลายขั้นตอนของห่วงโซ่มูลค่า ได้แก่ การแปรรูป การออกแบบบรรจุภัณฑ์ และการสร้างแบรนด์ ซึ่งเป็นการยกระดับจาก “การผลิตขั้นต้น” ไปสู่ “การผลิตเชิงมูลค่า (Value-added Production)” สอดคล้องกับแนวคิดของ Global Value Chain ของ Gereffi et al. (2005) และแนวคิดการยกระดับอุตสาหกรรม (Upgrading) ของ Humphrey et al. (2002) และ Schmitz (2002) ที่ระบุว่าการเพิ่มมูลค่าเกิดจากการพัฒนาในหลายมิติ ไม่ใช่เฉพาะกระบวนการผลิต ในระดับนานาชาติ UNIDO (2011) และ OECD (2018) ต่างชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์ควบคู่กับการตลาดและนวัตกรรม เป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับเศรษฐกิจฐานราก

ผลลัพธ์ของกระบวนการ PAR ในงานวิจัยนี้มีข้อค้นพบที่สำคัญซึ่งเพิ่มเติมจากฐานองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม กล่าวคือ PAR ไม่เพียงสร้างการมีส่วนร่วม แต่ยังทำหน้าที่เป็นกลไกสร้างมาตรฐานการผลิตเบื้องต้นผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยไม่ต้องอาศัยการจ้างที่ปรึกษาภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับที่ Pretty (1995) อธิบายว่ากระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมสร้างทุนทางสังคมที่เป็นตัวเร่งให้ผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นได้เร็วและยั่งยืนกว่าการพัฒนาเทคนิคการผลิตโดยปราศจากกระบวนการมีส่วนร่วม

ด้านความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์และผลกระทบต่อรายได้ ผลการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน (Cost–Benefit Analysis: CBA) พบว่า ผลิตภัณฑ์มีค่า BCR มากกว่า 1 ซึ่งแสดงถึงความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ ค่า BCR ของผลิตภัณฑ์ชุมชน (1.80 และ 1.78) ยืนยันความคุ้มค่าในการลงทุนอย่างชัดเจน และเมื่อเปรียบเทียบกับผลิตภัณฑ์ประเภทเดียวกันในท้องตลาด พบว่าผลิตภัณฑ์ชุมชนมีต้นทุนการผลิตต่ำ ซึ่งเกิดจากข้อได้เปรียบเชิงโครงสร้างของการเข้าถึงวัตถุดิบโดยตรงในชุมชน ข้อค้นพบนี้มีนัยสำคัญทางวิชาการ กล่าวคือ ความได้เปรียบในการแข่งขันของผลิตภัณฑ์ชุมชนตากูกไม่ได้อยู่ที่

เทคโนโลยีการผลิตหรือขนาดของการผลิต (Economies of Scale) เช่นเดียวกับผู้ประกอบการเชิงพาณิชย์ขนาดใหญ่ แต่อยู่ที่การควบคุมห่วงโซ่วัตถุดิบตั้งแต่ต้นน้ำ ซึ่งเป็นสิ่งที่คู่แข่งภายนอกไม่สามารถทำได้ในต้นทุนเดียวกัน สอดคล้องกับแนวคิดของ Porter (1985) ที่ระบุว่าความได้เปรียบในการแข่งขันที่ยั่งยืนเกิดจากทรัพยากรที่มีลักษณะเฉพาะและยากต่อการทดแทน และผลการทดสอบ Paired Sample t-test พบว่า รายได้ของครัวเรือนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.01$) สอดคล้องกับแนวคิดของ Boardman et al. (2018) ที่ระบุว่าโครงการที่มีค่า BCR > 1 ถือว่ามีความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ และสอดคล้องกับรายงานของ World Bank (2020) ที่ว่าการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์สามารถช่วยเพิ่มรายได้และลดความยากจนในระดับชุมชน ในบริบทประเทศไทย

ปัจจัยความสำเร็จ อุปสรรค ต่อการพัฒนาชุมชนในงานวิจัย

เมื่อพิจารณาผลการวิจัยทั้ง 4 วัตถุประสงค์ สามารถระบุปัจจัยความสำเร็จหลัก 3 ประการที่ทำงานเชื่อมโยงกันเป็นระบบ ได้แก่ ประการแรกคือการมีทรัพยากรท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นและเข้าถึงได้ง่าย ซึ่งสร้างข้อได้เปรียบเชิงโครงสร้างด้านต้นทุน ประการที่สองคือกระบวนการเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนรวม (PAR) ที่สร้างความเป็นเจ้าของร่วมกัน ลดความขัดแย้ง และเปลี่ยนพฤติกรรมจากการรับสู่การริเริ่ม และประการที่สามคือการมีผู้นำชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางประสานความร่วมมือระหว่างสมาชิกและหน่วยงานสนับสนุน สอดคล้องกับที่ Suwanmaneepong และคณะ (2024:3) พบว่ากระบวนการมีส่วนร่วมที่มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งเป็นตัวขับเคลื่อนมีโอกาสสำเร็จสูงกว่ากระบวนการที่ขับเคลื่อนโดยหน่วยงานภายนอกอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะเดียวกัน อุปสรรคสำคัญที่พบในงานวิจัยนี้คือความไม่สม่ำเสมอของวัตถุดิบตามฤดูกาล การขาดเงินทุนหมุนเวียนในช่วงเริ่มต้น และการขาดความรู้ด้านมาตรฐานการผลิต อุปสรรคเหล่านี้ไม่ได้เป็นปัญหาเฉพาะของตำบลตากูก แต่เป็นข้อจำกัดเชิงระบบที่พบร่วมกันในชุมชนชนบทที่พยายามพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนทั่วภาคอีสาน บ่งชี้ว่าการแก้ไขต้องอาศัยการสนับสนุนเชิงนโยบายจากภาครัฐควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพภายในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1.1 นโยบายเร่งรัดการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนตากูก

แนวทางปฏิบัติ: องค์การบริการส่วนตำบลตากูก ควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนค่าธรรมเนียมการขอรับรองมาตรฐาน มผช. สำหรับชาใบหม่อนและแจ่วบองสมุนไพร พร้อมจัดส่งเจ้าหน้าที่ให้คำปรึกษาด้านสุขอนามัยการผลิต (GMP เบื้องต้น) อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อให้กลุ่มแปรรูปสามารถผ่านการรับรองได้ภายใน 12 เดือน

1.2 นโยบายบรรจุผลิตภัณฑ์ตากูกในโครงการสินค้าอัตลักษณ์จังหวัดสุรินทร์

แนวทางปฏิบัติ: องค์การบริการส่วนตำบลตากูก จังหวัดสุรินทร์ควรบรรจุชาใบหม่อนและแจ่วบองสมุนไพรของตำบลตากูกเข้าสู่โครงการสินค้าอัตลักษณ์จังหวัดและเชื่อมกับเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชายแดนไทย–กัมพูชาซึ่งเป็นบริบทเฉพาะของสุรินทร์ที่พื้นที่อื่นไม่มี โดยกำหนดให้ผลิตภัณฑ์

ตากูกเป็นของฝากประจำจังหวัดในจุดจำหน่ายสำคัญ เช่น ศูนย์ OTOP จังหวัด สนามบิน และจุดพักรถหลัก ซึ่งจะช่วยขยายฐานผู้บริโภคโดยไม่ต้องลงทุนด้านการตลาดเพิ่มเติม

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับชุมชนและกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ตำบลตากูก

2.1 พัฒนาระบบบัญชีต้นทุนและปฏิทินการผลิตที่สอดคล้องกับฤดูกาลของทรัพยากรตากูก

แนวทางปฏิบัติ: กลุ่มแปรรูปควรจัดทำปฏิทินการผลิตรายปีที่ระบุช่วงเวลาที่ใบหม่อนและสมุนไพรพื้นบ้านของตำบลตากูกมีปริมาณและคุณภาพสูงสุด พร้อมกำหนดโควตาการเก็บเกี่ยวไม่เกินร้อยละ 60 ของผลผลิตทั้งหมดต่อรอบเพื่อให้ต้นหม่อนและสมุนไพรฟื้นตัวได้ตามธรรมชาติ และจัดทำบัญชีต้นทุนรายผลิตภัณฑ์โดยแยกระหว่างต้นทุนทางตรงและทางอ้อมอย่างชัดเจน เพื่อให้สามารถคำนวณราคาจำหน่ายที่แท้จริงได้และไม่ต้องพึ่งพาการตั้งราคาตามความรู้สึก

2.2 พัฒนาแบรนด์และบรรจุภัณฑ์ที่สื่ออัตลักษณ์ตำบลตากูกและบริบทชายแดนสุรินทร์

แนวทางปฏิบัติ: กลุ่มแปรรูปควรพัฒนาบรรจุภัณฑ์ที่สื่อเรื่องราวสามองค์ประกอบพร้อมกัน ได้แก่ อัตลักษณ์ตำบลตากูก ภูมิปัญญาสมุนไพรของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนสุรินทร์ และข้อมูลโภชนาการและประโยชน์ต่อสุขภาพที่ตรวจสอบได้ โดยประสานความร่วมมือกับสาขาออกแบบนิเทศศิลป์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์เพื่อลดต้นทุนการพัฒนา ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรสถาบันการศึกษาในจังหวัดที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์สูงสุด

2.3 พัฒนาช่องทางการตลาดดิจิทัลที่ชุมชนบริหารจัดการเองได้

แนวทางปฏิบัติ: กลุ่มแปรรูปควรพัฒนาช่องทางการตลาดดิจิทัลอย่างเป็นระบบใน 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 จัดตั้งเพจเฟซบุ๊กและไลน์กลุ่มสำหรับลูกค้าประจำ โดยมอบหมายสมาชิกรับผิดชอบการสื่อสาร 1–2 คนอย่างชัดเจน ขั้นที่ 2 ลงทะเบียนบนแพลตฟอร์ม Shopee หรือ TikTok Shop โดยใช้เรื่องราวของชุมชนและกระบวนการผลิตเป็นจุดขาย และขั้นที่ 3 ประสานกับสำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์เพื่อเข้าร่วมโครงการส่งเสริมการค้าออนไลน์ที่มีอยู่แล้วโดยไม่ต้องลงทุนเพิ่ม

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 การวิจัยติดตามผลระยะยาวในพื้นที่ตากูก

แนวทางการวิจัย: ควรออกแบบการศึกษาตามระยะเวลา ติดตามกลุ่มแปรรูปตำบลตากูกกลุ่มเดิมอย่างน้อย 3 ปี โดยวัดผลทุก 6 เดือน เพื่อตรวจสอบว่าการเพิ่มรายได้มีความยั่งยืนหรือไม่ และระบุว่าในช่วงใดของวงจรธุรกิจที่กลุ่มมีความเสี่ยงสูงสุดในการถดถอย ซึ่งจะเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการออกแบบมาตรการสนับสนุนระยะยาวที่ตรงเป้าหมายมากขึ้น

3.2 การวิจัยด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในตำบลตากูก

แนวทางการวิจัย: ควรศึกษาขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ของระบบนิเวศสมุนไพรพื้นบ้านในตำบลตากูก เพื่อกำหนดโควตาการเก็บเกี่ยวสูงสุดที่ยั่งยืนในแต่ละชนิด และพัฒนา CBA แบบขยาย (Extended CBA) ที่รวมมูลค่าบริการระบบนิเวศ (Ecosystem Services) เข้าในการคำนวณ เพื่อให้ผลการประเมินความคุ้มค่าสะท้อนความยั่งยืนที่แท้จริงในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

นพรัตน์ ไชยชนะ. (2568). การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อประสิทธิภาพทางการจัดการชุมชน บ้านทุ่งนางครวญ ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์*, 20(2), 43-58. https://so05.tci-thaijo.org/index.php/JSSRA/article/view/276710/185987

ประภาพร บุญปลอด, นวรัตน์ นิธิชัยอนันต์, เกศศิริ นวลใยสวรรค์, ระเบียบ วุฒิปิยพงศ์, และสุรีย์ฉาย สุคันธรัต. (2567). ศักยภาพทุนทรัพยากร วัฒนธรรมชุมชน เพื่อเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจชุมชนสร้างสรรค์บนฐานทรัพยากรท้องถิ่นในพื้นที่ชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์. *วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 8(3), 205-220. https://doi.org/10.14456/jlgisrru.2024.60.

วรพงศ์ แสงผัด, เพ็ญศรี ฉิรินัง, วรเดช จันทรศร, และวิพร เกตุแก้ว (2566). แนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนท้องถิ่นไทย. *วารสารพัฒนาการเรียนรู้สมัยใหม่*, 9(6), 439-448. https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jomld/article/view/268139/184040

สาทินี วัฒนกิจ, รอฮานา แวดอเลาะ, ณัฐชนา นวลยัง, และธนากรณ์ ดำสุด (2567). การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อสร้างมูลค่าและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ชุมชนผ่านกลไกการเรียนรู้และนวัตกรรม : กรณีศึกษาชุมชนรำแดง จังหวัดสงขลา.*วารสารปาริชาต***,** 37(3) ,621-635. https://doi.org/10.55164/pactj.v37i3.270127

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13*. https://www.nesdc.go.th/the-national-economic-and-social-development-plan/

Boardman, A. E., Greenberg, D. H., Vining, A. R., & Weimer, D. L. (2018). *Cost-benefit analysis: Concepts and practice* (5th ed.). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781108235594

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative research in psychology, 3(2), 77-101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa.

Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1981). *Rural Development Participation: Concept and Measure for Project Design Implementation and Evaluation: Rural Development Committee Center for international Studies*. New York: Cornell University Press.

Chambers, R. (1994). *Participatory rural appraisal (PRA): Analysis of experience.* World Development, 22(9), 1253–1268. https://doi.org/10.1016/0305-750X(94)90003-5.

Gereffi, G., Humphrey, J., & Sturgeon, T. (2005). *The governance of global value chains*. Review of International Political Economy, 12(1), 78–104. https://doi.org/10.1080/09692290500049805

Humphrey, J., & Schmitz, H. (2002). *How does insertion in global value chains affect upgrading in industrial clusters*. Regional Studies, 36(9), 1017–1027. https://doi.org/10.1080/0034340022000022198

Kaplinsky, R., & Morris, M. (2001). *A handbook for value chain research*. International Development Research Centre (IDRC).

Kemmis, S., & McTaggart, R. (2005). *Participatory action research: Communicative action and the public sphere*. In N. Denzin, N.K. and Lincoln, Y.S. (Eds.), The SAGE handbook of qualitative research. 3rd ed. Thousand Oaks, California: SAGE.

OECD. (2018). *Enhancing the contributions of SMEs in a global and digitalised economy*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264300385-en

OECD. (2020). *Job Creation and Local Economic Development 2020 : Rebuilding Better*, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/b02b2f39-en

Porter, M. E. (1985). *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. Free Press.

Pretty, J. N. (1995). Participatory learning for sustainable agriculture. *World Development*, *23*(8), 1247–1263. https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00046-F.

Putnam, R.D. (2000) Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. Simon and Schuster, New York.http://dx.doi.org/10.1145/358916.361990.

Reed, M. S. (2008). *Stakeholder participation for environmental management : A literature review*. Biological Conservation, 141(10), 2417–2431. https://doi.org/10.1016/j.biocon.2008.07.014.

Schumacher, E.F (1973). *Small Is Beautiful. A Study of Economics As If People Mattered*. London: Blond & Briggs.

Schmitz, H. (2005). *Value Chain Analysis for Policy-Makers and Practitioners*, Geneva: International Labour Office.

Sen, A. (1999). Development as Freedom. Oxford: Oxford University Press.

Stringer, E. T. (2014). *Action research (4th ed.).* SAGE Publications.

Suwanmaneepong, S., Kerdsriserm, C., Lepcha, N., Cavite, H. J., & Llones, C. A. (2024). Participatory value chain development: Insights from community-based enterprise in rural Thailand. *International Journal of Agricultural Sustainability*, *22*(1), 1-16. https://doi.org/10.1080/14735903.2024.2371703. (In Thai)

UNIDO.(2011). *Industrial development report 2011: Industrial energy efficiency for sustainable wealth creation*. United Nations Industrial Development Organization.

World Bank. (2020). *Poverty and shared prosperity 2020: Reversals of fortune*. World Bank. https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1602-4.